

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
Јове Илића 165, 11 000 Београд

У Београду, 2016. године

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФАКУЛТЕТА

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука у Београду именовани смо у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације дипломиране социјалне раднице, МА социјалног рада, *Аните Бургунд*, под насловом „*Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*“. Пошто је проучила поднети текст докторске дисертације и другу пратећу документацију, Комисија подноси Наставно-научном већу следећи:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

МА Анита Бургунд рођена је 1985. године у Београду, где је завршила Гимназију са одличним успехом. На Факултету политичких наука, на смеру Социјална политика и социјални рад, дипломирала је 2008. године, као први студент у генерацији на смеру са просечном оценом 9,24. Дипломски рад на тему „*Синдром изгарања у помагачким професијама*“ одбранила је са оценом 10.

Као стипендиста Фондације »Др Зоран Ђинђић« била је на тромесечној пракси у Аустријском интеграционом фонду (Österreichischer Integrations Fonds) у Бечу током 2009. године.

Похађала је више посебних едукација у земљи и иностранству: у истраживачком институту у Аустрији, тренинг за телефонске саветнике и едукативни семинар о стресу и синдрому изгарања. Од 2010. године похађала је и завршила специјалистичке едукације из медијације на ФПН БУ (64 сати обуке) и из системске породичне психотерапије у Градском центру за социјални рад Београд. Завршила је две године едукације и постала системски практичар. Анита Бургунд је била стипендиста фонда др Зоран Ђинђић и „*Quota student*“, Sor-Trondelag University College, Норвешка. Учествовала је у више пројеката домаћих и међународних организација који су се бавили пружањем подршке и помоћи деци и младима.

Поред наведеног, кандидаткиња је и лиценцирани тренер за стручне раднике у социјалној заштити у два акреитована програма за целоживотно образовање стручних радника; „*Тренинг за израду књиге живота, рад на животној причи деце без родитељског*

старања”, као и тренер програма “Интервенције ЦСР у заштити од злостављања и занемаривања”.

Школске 2009/2010. године уписала је мастер студије социјалног рада на Факултету политичких наука у Београду које је завршила са просечном оценом 10, одбраном мастер рада на тему ***"Позиви СОС дечијој линији након узнемиравајућих медијских садржаја"***.

У новембру 2009. године Анита Бургунд се ангажује као демонстратор у настави на Факултету Политичких наука за ужу научну област теорија и методологија социјалног рада. У звање асистента за ужу научну област теорија и методологија социјалног рада на Факултету политичких наука изабрана је 2012. године.

Током 2014. и 2015. године била је регионални консултант за област напуштања заштите у Црној Гори од стране Уницефа Црна Гора. Током 2015. Члан регионалног центра за заштиту деце (РРЦ) Југоисточна Европа, као део мултидисциплинарне платформе и тима за заштиту деце.

Анита Бургунд говори енглески, италијански и немачки језик, а служи се и руским језиком. Учествовала је на бројним међународним и националним конференцијама, научним и стручним скуповима и летњим школама. Као истраживачица је била ангажована на следећим пројектима:

- *Унапређење социјалне заштите за осетљиве групе деце и њихове породице*, финансираном од стране УНИЦЕФ-а и делегације Европске комисије у Србији, који је реализовао Центар за истраживање у социјалној политици и социјалном раду, Факултета Политичких наука.
- *Унапређење заштите и добробити деце у Европи: унапређење курикулума*, Еразмус + пројекат.
- Водитељ радионица на пројекту “*Промовисање резилијентности за младе који напуштају алтернативно старање*” у Босни, организован од стране Vereniging voor-en Jeugd Kinderzorg.
- *Јачање високог образовања у области социјалне политике и социјалног рада*, Темпус пројекат.
- *Родна равноправност и култура грађанског статуса: историјска и теоријска утемељења у Србији*”, финансиран од стране Министарства просвете и науке Републике Србије.
- *Ефекти програма професионалне орјентације и креирање смерница за даљи развој*”, финансиран од стране ГИЗ.
- *”Израда правилника за лиценцирање стручних радника у социјалној заштити”*, Министарство рада и социјалне политике, Република Србија.
- *”Криминал у Србији: феноменологија, ризици и могућности социјалне интервенције”*, финансиран од стране Министарства просвете и науке Републике Србије.

У својству аутора и коаутора, објавила је више научних и стручних радова из области социјалног рада и то:

1. Жегарац, Н., Перишић, Н., Џамоња Игњатовић, Т., Хрнчић, Ј., Бркић, М., Вељковић, Бургунд, А., Станковић, Д., Пантелић, М., Видојевић, Ј. (2016). Исходи учења за студије социјалног рада, У: Жегарац, Н. (ур). Стандарди за образовање социјалних радника у Србији: Развој компетенција за квалитетну професионалну праксу. Факултет политичких наука, Чигоја: Београд 46-49 стр
2. Жегарац, Н., Перишић, Н., Џамоња Игњатовић, Т., Бургунд, А., Станковић, Д., Пантелић, М., (2016). Општи стандарди и компетенције за образовање социјалних радника. Факултет политичких наука, У: Жегарац, Н. (ур). Чигоја: Београд стр 49-66
3. Жегарац, Н., Бургунд, А. (2016). Компетенције за образовање социјалних радника за рад са децом и младима. Факултет политичких наука, У: Жегарац, Н. (ур). Чигоја: Београд стр 66-79
4. Хрнчић, Ј., Жегарац, Н., Бургунд, А. (2016). Стандарди практичне обуке у образовању социјалних радника Факултет политичких наука, У: Жегарац, Н. (ур). Чигоја: Београд стр 123-132
5. Burgund, A., Rasz, A. (2015). Comparative Analyses on Youth Care in Hungary and Serbia, METSZETEK Vol. 4 (2015) No. 2, ISSN 2063-6415 DOI 10.18392/metsz/2015/2/6
6. Žegarac, N., Burgund, A. (2015) Caseworkers' perceptions of the strengths of the child family and community, Child and Family social Work, doi:10.1111/cfs.12252
7. Burgund, A. Žegarac, N. (2015) Perspectives of Youth in Care in Serbia. Child and Adolescence Social Work Journal. Volume 32, Number 4, ISSN 0738-0151 DOI 10.1007/s10560-015-0413-5
8. Бургунд, А., Пантелић, М. (2015). Компаративни преглед студија о алтернативном старању. Социјална мисао. бр 85 ISSN-0354-401X, а стр су 49-64
9. Бургунд, А., Жегарац, Н. (2014), „Јел радиш ти у понедељак па ко ће д абаи кофу воде из мене: искуства и гледишта младих на смештају, њихових одгајатеља и водитеља случаја“. У: Жегарац, Н. (ур). У лавиринту социјалне заштите: поуке истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају. Центар за истраживање у социјалној политици и социјалном раду, Факултет политичких наука ИСБН 978-86-84031-72-5
10. Жегарац, Н., Бургунд, А. и Милановић, М. (2014). Узорак деце на смештају – резултати истраживања, у: Н. Жегарац (ур), 151-217
11. Жегарац, Н. и Бургунд, А. (2014). Квалитет документације центра за социјални рад о деци на смештају, у: Н. Жегарац (ур), 251-265.
12. Жегарац, Н. и Бургунд, А. (2014). Како водитељи случаја процењују снаге детета, породице и заједнице, у: Н. Жегарац (ур), 267-286.
13. Жегарац, Н. и Бургунд, А. (2014) Перцепција водитеља случаја о учинку смештаја на дете, у: Н. Жегарац (ур), 287- 300.
14. Жегарац, Н. и Бургунд, А. (2014) Фактори који утичу на доношење одлука: налази из фокус група са стручним радницима центра за социјални рад, у: Н. Жегарац (ур), 301-318.

15. Бургунд, А. и Пантелић, М. (2014) Феминистички социјални рад. Социјална Политика: часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада 49/2014 (стр. 93-106). Београд: Институт за политичке студије.
16. Хрнчић, Ј., Радовановић, М. и Бургунд, А. (2014) Родне разлике у интересовању ученика/ца за области рада и занимања. У: Духачек, Даша (ур.). Образовање, род грађански статус, Београд, Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике, стр. 143-155.
17. Пантелић, М. и Бургунд, А. (2013) Програми подршке породици и деци у Европској унији. Годишњак факултета политичких наука, бр 9, стр 177-192.
18. Пантелић, М. Бургунд, А. (2013) "Дуготрајна заштита у Србији". Социјална политика: часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада, институт за политичке студије, бр 48; стр 153-163
19. Бургунд, А. и Станковић, Д. (2013) Утицај узнемирујућих медијских садржаја из перспективе дечје линије. У: М. Костић, Д. Димовски (ур.) Породица у лавиринту породичног насиља (стр. 121-140). Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за социјални рад „Свети Сава“ Ниш.
20. Бургунд, А. Пантелић, М. и Милановић, М. (2013) "Single-parent families – social status, needs and challenges", HUMAN, Volume 3, Issue 1, str:13-23
21. Бургунд, А. и Мухаремагић-Џиндо, А. (2013) Повезаност развода са психолошким карактеристикама мајки малолетне деце. Култура, род, грађански статус: Центар за студије рода и политике. Београд: Факултет политичких наука и Центар за студије рода и политике, стр 198-217
22. Жегарац, Н., Џамоња, Т., Бургунд, А. и Милановић, М. (2013) Разлике у степену стреса родитеља и квалитета живота код деце са сметњама у развоју. Култура, род, грађански статус. Београд: Факултет политичких наука и Центар за студије рода и политике, стр. 481-493.
23. Бургунд, А., Хрнчић, Ј., Настасић, П. (2011) Родна перспектива у системској породичној терапији, Годишњак факултета политичких наука бр 6, 2011, стр.481-493.
24. Бургунд, А. (2011) Карактеристике телефонских позива на СОС дечијој линији, након узнемиравајућих медијских садржаја, Генеро бр 12.2008 стр.137-159.
25. Станковић, Д. и Бургунд, А. (2010) Доживотно образовање у инклузији старих: зборник радова Стари у Србији: проблем и изазови, Ниш: Центар за социјални рад, 2010, п. 47-65.
26. Бургунд, А. (2010) Синдром изгарања у помагачким професијама, Социјална мисао 66, април/јун, стр. 111-120.
27. Бургунд, А. (2009) Искусимо Европу, Актуелност, 3/4, п. 67-70.

Докторска дисертација МА Аните Бургунд под називом „*Утицај личних и срединских фактора на процес припреме младих за напуштање алтернативног старања*“ урађена је у складу са правилима Универзитета у Београду и Факултета политичких наука. Дисертација садржи укупно 350 страна текста компјутерског слога, што обухвата и списак табела, графикана, и Прилога са коришћеним иснструментима и коришћену литературу. Наведене су 494 библиографске јединице које чине монографије, научни и стручни радови објављени у домаћим и страним научним и стручним часописима, законски и подзаконски акти, годишњи извештаји домаћих и страних

организација, владиних и невладиних тела, као и прилоге. Избор литературе указује на научни и савремен приступ теми и проучавању истраживачког проблема.

Увидом у евиденцију библиотеке Факултета политичких наука, као и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, утврђено је да до сада није брањена дисертација под истим називом.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На формулисање предмета истраживања утицало је недовољно емпиријско и научно сазнање о процесима припреме за напуштање алтернативног старања и успешне еманципације у Србији. Полазећи од чињенице да се у Републици Србији у периоду од 2006 – 2011. дешавају интензивне реформе у области социјалне заштите долази до експанзије броја деце на јавном старању, док се број деце у општој популацији смањује захваљујући демографском старењу МА Анита Бургунд развија два приступа проблему младих који се спремају да напусте алтернативно старање.

Први се базира на теоријском концепту: систематизацији постојећих научних сазнања о развоју основних налаза и теоријских полазишта која проблематизује питање фактора који доприносе напуштању алтернативног старања. Операционализацијом основних појмова настоји се да се допринесе јасности и недвосмислености на самом почетку рада. У теоријском делу је представљен преглед истраживања о карактеристикама младих на алтернативном старању. Ова тематска целина обухвата приказ налаза истраживања о изазовима са којима се суочавају млади на алтернативном старању, анализу исхода за младе на старању која разматра тешкоће у животним транзицијама ка самосталности, заједно за заштитним факторима који обезбеђују боље исходе. Преглед исхода за младе на алтернативном старању разматра и факторе који су повезани са позитивним и негативним исходима. На крају сваког поглавља дат је критички осврт на околности у којима дати фактори имају одређени значај и утицај.

Други приступ је од изузетног апликативног значаја јер се састоји у анализи нормативних, институционалних и организационих претпоставки које су неопходне за разматрање постојећег система алтернативног старања као и закона, прописа и метода за припрему младих за напуштање алтернативног старања. Анализа закона и подзаконских аката који одређују планирање заштите као и припрему за самосталност је представљена у светлу актуелних и недостајућих закона и одредби, као ограничења у пракси, са препорукама како би се спровођење одређених закона могло стимулисати у пракси. Приказан је значај учешћа младих у одлукама које се односе на њихов живот и будућност. Поред овога у овом делу су представљена истраживања која говоре о значају јасних законских одређења и утицаја законодавног оквира на осамостаљивање младих.

Прегледом истраживања критички се промишља која комбинација подршке у ком тренутку и у односу на околности које су индивидуалне код сваке младе особе и везане за

биолошку породицу доприноси самосталности младих или зависности од услуга социјалне заштите у одраслом добу.

У формулацији **предмета истраживања** кандидаткиња полази од утврђивања утицаја личних фактора као што су резилијентност и самоефикасност и срединских фактора као што су интервенције система социјалне заштите у креирању плана еманципације и укључивању младих у циљу припремљености младих за еманципацију. Предмет рада јесте је изучавање утицаја личних и срединских фактора на спремност младих за напуштање алтернативног старања. Спремност за напуштање алтернативног старања се може посматрати кроз индикаторе успеха у школовању, аспирације за напредовање у каријери, поседовања вештина старања о себи и вођења домаћинства, бриге о здрављу и одсуство ризичних понашања, поседовање блиских односа и мрежа подршке, доживљај спремности и позитивну перцепцију будућности.

Основни циљ докторског рада Аните Бургунд је утврђивање повезаности личних и срединских фактора и спремности младих за осамостаљивање у циљу одређивања потребне подршке током процеса припреме за напуштање заштите.

Посебни циљеви истраживања су дефинисани на следећи начин:

- повезаност резилијентности младих и спремности за напуштање алтернативног старања, повезаност доживљаја самоефикасности младих и спремности за напуштање алтернативног старања,
- повезаност партиципације младих у планирању припреме за напуштање алтернативног старања и спремности младих за напуштање алтернативног старања.,
- повезаност партиципације младих у планирању припреме за напуштање алтернативног старања са њиховом самоефикасношћу и резилијентношћу.

Истраживачко питање од кога полази је:

- да ли су млади на алтернативном старању који имају план еманципације у чијем развијању су учествовали спремнији да напусте алтернативно старање?

Постављајући ово питање, кандидаткиња разматра и следећа питања:

1. Како млади доживљавају припрему за осамостаљивање? Шта виде да им је потребно, шта им недостаје? Шта представља тешкоћу? Шта помаже?
2. Каква је веза између персоналних фактора (резилијентности и самоефикасности) и спремности младих за напуштање алтернативног старања ?
3. Каква је веза између срединских фактора (закона, социјалне подршке, партиципације младих подршке система кроз индивидуализовани план) и спремности младих за напуштање алтернативног старања?
4. Који фактори (лични и средински) имају највећи допринос за спремност младих за напуштање алтернативног старања?

5. У којој мери су млади информисани о правима и могућностима запослења, расположиве помоћи и подршке током припреме за напуштања алтернативног старања?
6. У којој мери млади учествују (информација, консултација, сарадња, оснаживање за преузимање одлучивања, заједничко доношење одлука, самостално доношење одлука) у одлукама које се тичу њиховог осамостаљивања (избор школе, посла, места живота, учешће у програмима осамостаљивања, учешће у планирању еманципације и сл.)?

Докторска дисертација МА Аните Бургунд базирана је на оригиналној идеји, испитивани предмет и циљеви доприносе развоју научне мисли и праксе усмерене ка заштити људских права најосетљивијих друштвених група, међу које свакако спадају младе особе које напуштају алтернативно старање ради еманципације.

3. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИЛО У ИСТРАЖИВАЊУ

Општа хипотеза

Млади који активно партиципирају у планирању активности за напуштање алтернативног старања, и процењују да имају већи степен резилијентност и самоефикасност, спремнији су за напуштање алтернативног старања. Та спремност се огледа у бољем успеху у школовању, успешнијее овладаним вештинама старања о себи и домаћинству, боље развијеним мрежама подршке, и већем субјективном доживљају спремности за осамостаљивање и позитивној перцепцији будућности.

Посебне хипотезе

1. Млади који имају план еманципације, у већој мери су спремни за напуштање алтернативног старања. Спремност се огледа у бољем школском успеху, већим аспирацијама, већем броју савладаних вештина, већом подршком, бољим здрављу већем субјективном доживљају спремности и позитивније перцепције будућности.
2. Млади који имају виши скор резилијентности, у већој мери су спремни за напуштање алтернативног старања. Очекујемо да ће млади који су резилијентнији имати боље резултате у свим или неким аспектима спремности (школа, аспирације, здравље, вештине подршка, перцепција спремности и перцепција будућности).
3. Млади који имају већи доживљај самоефикасности, су у већој мери спремни за напуштање алтернативног старања. Очекујемо да ће млади који су самоефикаснији имати боље резултате у свим или неким аспектима спремности (школа, аспирације, здравље, вештине подршка, перцепција спремности и перцепција будућности).

4. Млади који у већој мери партиципирају у одлукама које су за њих значајне, су спремнији за напуштање алтернативног старања. Они млади који утичу у одлукама које су значајне за њихов живот и самосталност су спремнији у свим (школа, аспирације, здравље, вештине подршке, перцепција спремности и перцепција будућности) или неким аспектима за осамостаљивање.
5. Постоје разлике у спремности младих који су на различитим врстама смештаја (сродничком, хранитељском и резиденцијалном) за напуштање алтернативног старања. Очекујемо да ће спремност младих са различитих смештаја имати различите карактеристике на свим пољима (школа, аспирације, здравље, вештине подршка, перцепција спремности и перцепција будућности).

Комбинацијом квантитативне и квалитативне методологије приликом обраде података прво је приказана дескриптивна статистика затим су рађене: корелација и једнофакторска анализа варијансе. За проверу хипотеза коришћена је једнофакторска анализа варијансе.

Утврђена је повезаност између самоефикасности младих и пола као и између самоефикасности младих и психијатријске дијагнозе. Виша самоефикасност забележена је код испитаника мушког пола и код младих који се осећају добро, млади који имају психијатријску дијагнозу имају вишу самоефикасност.

Када је у питању повезаност самоефикасности са исходима спремности, резултати упућују да повезаност постоји у односу на степен подршке, вештине, доживљај спремности за напуштање заштите и перцепцију будућности.

Није установљена повезаност између самоефикасности и похађања школе, успеха у школовању и аспирација младих из узорка у погледу школовања, али када је у питању перцепција будућности младих из узорка, они који очекују да ће завршити школу и бити успешни у послу имају виши скор на скали самоефикасности.

Када је у питању резилијентност младих који се спремју да напусте алтернативно старање, резултати су показали повезаност између резилијентности и типа смешта као и радног времена и између резилијентности и здравственог стања, менталног здравља и постојања психијатријске дијагнозе.

Уколико погледамо повезаност исхода са резилијентности, налази упућују на повезаност са исходима подршке и вештинама, као и са перцепцијама спремности, хобијима и перцепцијом будућности.

Код варијабле резилијентност није утврђена повезаност са исходима школовања и аспирацијама младе особе.

Код везе срединских варијабли са исходима напуштања алтернативног старања, повезаност није установљена, ни са партиципацијом деце ни са планом еманципације

Код везе личних варијабли са срединским, резултати су показали да постоји повезаност једино између плана еманципације и самоефикасности младих из узорка.

Ако добијене резултате сагледамо у односу на хипотезе, видимо да су потврђене хипотезе које се односе на психолошке карактеристике (унутрашње варијабле) али не и оне које се односе на системске варијабле.

1. Млади који имају план еманципације, у већој мери су спремни за напуштање алтернативног старања. Ова хипотеза није потврђена, пошто се није показала као значајна повезаност ни једног од посматраних исхода са постојањем плана еманципације, при чему напомињемо да план еманципације има 65 (43%) испитанка из узорка од укупно 151 младе особа. Видимо да мање од половине испитаника има план еманципације, али и тада је план најчешће непрецизан и неувремењен, па претпостављамо да то доприноси да такав план није повезан са исходима спремности младих за осамостаљивање.
2. Млади који имају виши скор резилијентности, у већој мери су спремни за напуштање алтернативног старања. Можемо закључити да је ова хипотеза потврђена јер се показало да виши скор резилијентности повезан са исходима: старањем о себи, мрежама подршке, вештинама, и перцепцији будућности. Млади који имају доживљај мање спремности за осамостаљивање имају и мањи скор резилијентности. Резилијентност није повезана са школовањем и аспирацијама младих.
3. Млади који имају већи доживљај самоефикасности, су у већој мери спремни за напуштање алтернативног старања. Ова хипотеза је потврђена, јер су готово сви посматрани исходи повезани са повећаном самоефикасношћу. Само школа и аспирације нису показале повезаност са самоефикасношћу, односно није се показало да они који имају више аспирација и бољи успех имају и виши скор на скали самоефикасности.
4. Млади који у већој мери партиципирају у одлукама које су за њих значајне, су спремнији за напуштање алтернативног старања. Ова хипотеза није потврђена, јер партиципација није повезана са исходима, већ само са доживљајем самоефикасности. Видимо да податак о партиципацији постоји само за њих 53, што је 1/3 од укупног броја испитаника. Овако мали број младих који партиципира вероватно доприноси да није показана повезаност ни са једним исходом спремности. У приказу квалитативне обраде података

видимо да партиципација младих у планирању осамостаљивања углавном представља усаглашавање са предлозима водитеља случаја. Овакав вид партиципације је на најнижем нивоу јер представља информисање, а не преузимање одговорности за будући живот, па претпостављамо да не утиче на спремност младих за осамостаљивање.

5. Постоје разлике у спремности младих који су на различитим врстама смештаја (сродничком, хранитељском и резиденцијалном) за напуштање алтернативног старања. Иако смо видели да неке разлике у спремности младих у односи на тип смештаја постоје, значајне разлике нису утврђене. Ова хипотеза није потврђена, јер су разлике утврђене само код резилијентности младих у односу на тип смештаја.

Истраживање је показало да су исходи спремности младих из узорка повезани са личним варијаблама (резилијентности и самоефикасности) али не и са срединским варијаблама (планом еманципације и партиципацијом). Овакав налаз можемо разматрати и у светлу података да велики број испитаника нема план еманципације и податак о партиципацији (што вероватно значи да не учествују у припреми) па не можемо ни очекивати да ће показати повезаност са неким од исхода спремности. Ипак, овај податак показује да спољашњи, системски фактори нису у довољној мери развијени.

Налази истраживања су показали да млади који се осамостаљују са алтернативног старања поседују одређене вештине и квалификације, мреже подршке и претежно позитивну перцепцију будућности, али у доживљају спремности за напуштање алтернативног старања преовладјују осећања страха и неизвесности. Овакав налаз упућује да систем обезбеђује одређену врсту припреме у виду стицања вештина, али не ради са младима на животној причи. Налази раније спроведених истраживања такође упућују да се са младима не разговара о темама које су болне (Бургунд, Жегарац, 2014). Осећај идентитета, интегритета и базичне сигурности код младих на алтернативном старању је недовољно изграђен и нестабилан, што их чини појачано осетљивим и уплашеним од изазова које носи осамостаљивање. Ово истраживање јасно сугерише да је простор за рад и креирање механизма за успешно осамостаљивање у раду на животној причи и емотивној стабилности младих који напуштају алтернативно старање.

Резултати упућују да су доживљај самоефикасност и резилијентност младих из узорка између умерене и високе, што може да представља охрабрујућ податак када је реч о перспективама младих након осамостаљивања. Ипак остаје питање да ли је у питању заиста резилијентност и самоефикасност или самоуверавања која су дугорочно неодржива. Овај резултат упућује на креирање средстава за подстицање резилијентности и самоефикасности код младих на смештају како би се подстакло њихово самопоуздање и смањило доживљан узнемирености поводом осамостаљивања.

Налази овог истраживања су значајни у погледу идентификовања системских пропуста у припреми младих за напуштање алтернативног старања. Поред неукључивања младих у процесе доношења одлука у запошљавању, млади нису укључени ни у процесе планирања осамостаљивања. Партиципација младих се као и у претходним истраживањима деце на смештају (Бургунд, Жегарац, 2014) своди на усвајање предлога водитеља случаја и неговању пасивног става пема одлукама које их се тичу. Млади из узорка не знају шта је план емнципације, па самим тим не знају ни како би могли да се укључе у одређивање циљева за осамостаљивање. Системски пропусти се односе и на недостатак планова еманципације али и на садржај оних планова који су сачињени за децу и младе. Подршка система се види само у виду остваривања права на матерјалну помоћ, комуникација и подршка особа из система у великој мери изостаје.

Имајући у виду најзначајније наводе из истраживања, закључује се да да се са младима не ради на подстицању снага, капацитета и резилијентности док су у систему алтернативног старања, па млади и поред поседовања вештина и капацитета доживљавају да су неспремни за преузимање одговорности за самосталан живот. Изостанак активности система у подржавању породичних и сродничких веза за младе на алтернативном старању доприноси да ови млади имају мање стабилних веза и подршке, па се и њихови капацитети за резилијентност троше. Прописи се углавном односе на новчане и стамбене стимулације у период транзиције и то само за један број младих. Ове мере заштите су дестимулишуће у погледу осамостаљивања младих јер млади остварују веће приходе уколико нису запослени у периоду транзиције. Након осамостаљивања када изгубе парво на све бенефиције система, малди се суочавају са бројним изазовима као ис а растућим стресом у погледу неизвесности везаних за њихову егзистенцију.

Уз коришћење релевантне литературе и на основу теоријске и анализе резултата емпиријског истраживања МА Анита Бургунд је делимично потврдила посебне хипотезе, и доказала основну хипотезу истраживања.

4. КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Поред резимеа на српском и енглеском језику, садржаја, увода и закључних разматрања и препорука, рад је подељен на пет међусобно повезаних целина: **I део** увод у проблем и циљ истраживања; **II део** изазови са којима се суочавају млади који напуштају алтернативно старање; **III део** компаративни преглед студија о напуштању алтернативног старања; **IV део** законодавни оквир о алтернативном старању у србији и региону; **V део** партиципација младих који напуштају алтернативно старање; **VI део** резилијентност младих који напуштају алтернативно старање; **VII део** методологија истраживања; **VIII део** приказ резултата истраживања; **IX део** дискусија; **X део** закључци и препоруке; **XI део** ограничења студије. Списак коришћене литературе, табела, графикона и коришћени инструменти су такође саставни део докторске дисертације.

I део у Уводном делу рада приказана су основна полазишта у одабиру теме. Анализа основних налаза и теоријских полазишта која проблематизује питање фактора који

доприносе напуштању алтернативног старања. У уводном делу је одређен предмет истраживања. Операционализацијом основних појмова настоји се да се допринесе јасности и недвосмислености на самом почетку рада.

II део се односи на **приказ налаза истраживања** о изазовима са којима се суочавају млади на алтернативном старању, анализу исхода за младе на старању која разматра тешкоће у животним транзицијама ка самосталности заједно за заштитним факторима који обезбеђују боље исходе. Преглед исхода за младе на алтернативном старању разматра и факторе који су повезани са позитивним и негативним исходима. Од изазова са којима се суочавају млади који напуштају алтернативно стање ауторка наводи преглед исхода напуштања алтернативног старања; Односа са билолошком породицом и значај социјалне подршке; Стабилност смештаја и старање о себи; Образовање код младих на алтернативном старању; Запошљавање и економска стабилност младих на алтернативном старању; Брига о здрављу младих који напуштају алтернативно старање; Брак, кохабитација и деца младих који напуштају алтернативно старање; Делинквентно и насилно понашање младих који напуштају алтернативно старање У овом поглављу кандидаткиња излаже налазе истраживања о исходима осамостаљивања пружајући критички осврт на значај налаза и могуће везе са овим истраживањем.

III део се бави **компаративним прегледом студија о напуштању алтернативног старања**. У овом поглављу кандидаткиња говори о изазовима у разматрању компаративних студија уопште и нарочито се осврће на тешкоће упоредивости података када су у питању млади који напуштају алтернативно старање. Прегледом законодавне регулативе у свету у погледу напуштања алтернативног старања разматрају се различити законски и политички оквири у западноевропским и англосаксонским земљама. Нарочит акценат је на разликама у погледу положаја младих који се еманципују са алтернативног старања.

У **IV делу** је приказана **анализа закона и подзаконских аката** који одређују планирање заштите као и припрему за самосталност. Анализа је представљена у светлу недостајућих закона и одредби, као ограничења у пракси, са препорукама како би се спровођење одређених закона могло стимулисати у пракси. У контексту система социјалне заштите Србије приказан је положај младих на алтернативном старању као и у процесу припреме за осамостаљивање, разматране су карактеристике и у погледу семантичких али и законских ограничења. Приказан је значај учешћа младих у одлукама које се односе на њихов живот и будућност. Поред овога у овом делу су представљена истраживања која говоре о значају јасних законских одређења и утицаја законодавног оквира на осамостаљивање младих.

Посебан део рада бави се **учешћем младих у процесу доношења одлука** везаних за осамостаљивање младих. Полазећи од законодавних одредби у погледу партиципације младих, приказани су теоријски приступи и модели партиципације. Налази истраживања о партиципацији деце без родитељског старања упућују на изазове приликом учешћа ове осетљиве групе. посебна поглавља су посвећена значају уважавања гледишта младих на

алтернативном старању као и укључивању младих на алтернативно старању у процес доношења одлука.

У *VI делу* приказани су *теорисјки концепти резилијентности и самоефикасности*. Концепти се разматрају у светлу утицаја на напуштање алтернативног старања. Ова два теоријска концепта су одабрана из разлога што су низом истраживања довођени у везу резилијентност и повољни исходи за различите осетљиве групе. Биће приказани налази који обезбеђују сазнања о утицају ових личних фактора на исходе како напуштања алтернативног старања тако и еманципације младих. Самоефикасност је концепт који се надовезује на теорију о резилијентности, али је овде посебно истакнут јер се претпоставља да представља значајну димензију исхода за младе на старању. Истраживањем повезаности ових концепата са исходима напуштања алтернативног старања утврдиће се начини за подстицање резилијентности код младих како би се побољшали њихови исходи у одраслом добу.

Након свеобухватног теоријског дела, у *поглављу о методологији* представљени су: предмет, циљ, хипотетички оквир, теоријски допринос истраживања, опис узорка, начин прикупљања података, операционализација варијабли, начин обраде података, ток истраживања, поштовање етичких начела у истраживању и утисци истраживача. Ради лакшег праћења података, приказ резултата је конципан тако да прво следи опис узорка у односу на сваку групу варијабли, затим је приказана њихова повезаност, а последњи део се односи на сумиран приказ добијених резултата у односу на постављане задатке и хипотезе истраживања. Резултати за сваки исход су приказани фреквенцама добијених из упитника за младе као и из протокола за прикупљање података из досијеа младих. Како би се сагледали резултати за сваки исход целовито, одговори су кодирани, а затим сабирани и приказан је опсег за сваки појединачни исход. Након приказаних фреквенци приказани су резултати обрада којима се проверавају хипотезе. Два упитника, за младе и за прикупљање података од одраслих који се о њима старају су посебно креирана за ово истраживање и служе за прикупљање података, међу њима има и питања затвореног и отвореног типа. Питања отвореног типа су прво кодирана према најзаступљенијим одговорима, а затим су и она обрађивана статистичким методама. Резултати за психолошке карактеристике (резилијентност и самоефикасност) добијени су статистичком обрадом скала резилијентности и самоефикасности.

Спољашње (системске) варијабле су разматране преко питања у Протоколу за прикупљање података из досијеа која се односе на партиципацију младих у доношењу одлука од значаја за њихов живот и будућност као и плана еманципације младих.

Повезаност личних и срединских варијабли и исхода спремности за напуштање алтернативног старања проверена је мултиваријатном анализом, и анализом варијансе за поновљена мерења. Налазима је утврђено да постоји повезаност између личних варијабли и исхода и то:

- Утврђена је повезаност између самоефикасности младих и пола као и између самоефикасности младих и психијатријске дијагнозе. Виша самоефикасност

забележена је код испитаника мушког пола и код младих који се осећају добро, млади који имају психијатријску дијагнозу имају вишу самоефикасност.

- Када је у питању повезаност самоефикасности са исходима спремности, резултати упућују да повезаност постоји у односу на степен подршке, вештине, доживљај спремности за напуштање заштите и перцепцију будућности.
- Није установљена повезаност између самоефикасности и похађања школе, успеха у школовању и аспирација младих из узорка у погледу школовања, али када је у питању перцепција будућности младих из узорка, они који очекују да ће завршити школу и бити успешни у послу имају виши скор на скали самоефикасности.
- Када је у питању резилијентност младих који се спремају да напусте алтернативно старање, резултати су показали повезаност између резилијентности и типа смешта као и радног времена и између резилијентности и здравственог стања, менталног здравља и постојања психијатријске дијагнозе.
- Када погледамо повезаност исхода са резилијентношћу, налази упућују на повезаност са исходима подршке и вештинама, као и са перцепцијама спремности, хобијима и перцепцијом будућности.
- Код варијабле резилијентности није утврђена повезаност са исходима школовања и аспирацијама младе особе.
- Када је у питању повезаност срединских варијабли са исходима напуштања алтернативног старања, повезаност није установљена, ни са партиципацијом деце ни са планом еманципације.
- Код везе личних варијабли са срединским, резултати су показали да постоји повезаност једино између плана еманципације и самоефикасности младих из узорка.

Ако добијене резултате сагледамо у односу на хипотезе, видимо да су потврђене хипотезе које се односе на психолошке карактеристике (унутрашње варијабле) али не и оне које се односе на системске варијабле.

Након представљања резултата, следи дискусија добијених података у светлу утицаја фактора личности (психолошке карактеристике) и срединских фактора на исходе спремности за напуштање алтернативног старања младих у Србији.

Дискусија је организована у оквиру тематских целина које прате приказ налаза истраживања. Дискутовани су резултати исхода и варијабли, а затим су налази дискутовани у погледу профила младих који се спремају да напусте алтернативно

старање. Резултати упућују да млади који се спремају да напусте алтернативно старање из узорка имају умерену резилијентност која иде ка високој.

Налази упућују да, иако је резилијентност повезана са подршком, она не долази од родитеља, већ од система. Са друге стране, системске варијабле попут партиципације и постојања плана еманципације не представљају предиктор позитивних исхода за младе из узорка. Иако је резилијентност повезана са позитивном орјентацијом у вези будућности, налази овог истраживања нису показали да постоји повезаност између академских постигнућа и резилијентности или аспирација и резилијентности. Налази су показали да на резилијентност младих утиче и поседовање одређених вештина.

Налази овог истраживања показују да су повезани исходи спремности са психолошким карактеристикама (личним варијаблама), као и у претпоставци истраживања. Интересантно је да та повезаност није кумулативног карактера, што би значило да већи број позитивних исхода доприноси порасту резилијентности али није ни интегративног карактера што би значило да резилијентност утиче на једну врсту исхода. Реалност младих који се осамостаљују са алтернативног старања је ипак нешто сложенија. Ниједан исход се не може тумачити независно од других, јер су они међузависни, а варијабле личности су повезане са исходима. Иако срединске варијабле нису показале значајну повезаност са исходима, повезаност исхода са психолошким карактеристикама младих нам говори о потреби да се унапреди систем за напуштање алтернативног старања. Систем који подстиче капацитете и доживљај сигурности и успеха доприноси успешној еманципацији. Постојећи систем алтернативног старања изгледа да не функционише за највећи број младих (план еманципације има мање од половине, а белешка о учешћу је присутна за трећину), па је ово истраживање показало како изгледају капацитети који млади развијају када системски приступ изостане.

У закључном делу Анита Бургунд резимира основне налазе и сугерише да је простор за рад и креирање механизма за успешно осамостаљивање у раду на животној причи и емотивној стабилности младих који напуштају алтернативно старање. Резултати упућују да су доживљај самоефикасност и резилијентност младих из узорка између умерене и високе што може да представља охрабрујућ податак када је реч о перспективама младих након осамостаљивања ипак остаје питање да ли је у питању заиста резилијентност и самоефиксаност или самоуверавања која су дугорочно неодржива. Овај резултат упућује на креирање средстава за подстицање резилијентности и самоефикасности код младих на смештају како би се подстакло њихово самопоуздање и смањено доживљање узнемирености поводом осамостаљивања.

Закључак је да се са младима не ради на подстицању снага, капацитета и резилијентности док су у систему алтернативног старања, па млади и поред поседовања вештина и капацитета доживљавају да су неспремни за преузимање одговорности за самосталан живот. Изостанак активности система у подржавању породичних и сродничких веза за младе на алтернативном старању доприноси да ови млади имају мање стабилних веза и подршке, па се и њихови капацитети за резилијентност троше. Прописи се углавном односе на новчане и стамбене стимулације у период транзиције и то само за

један број младих. Ове мере заштите су дестимулишуће у погледу осамостаљивања младих јер млади остварују веће приходе уколико нису запослени у периоду транзиције.

Након осамостаљивања када изгубе право на све бенефиције система, млади се суочавају са бројним изазовима као и са растућим стресом у погледу неизвесности везаних за њихову егзистенцију.

Допринос овог истраживања је у креирању профила младих који се спремају да напусте алтернативно старање као и у објашњењу карактеристика резилијентности младих на алтернативном старању. Иако је истраживање показало да изостаје подршка система у погледу припреме младих за транзицију ка самосталности добили смо и позитивне резултате у погледу резилијентности младих. Млади који напуштају алтернативно старање у систему социјалне заштите имају позитивна очекивања од своје будућности и верују у своје потенцијале и снаге. Овим младима недостаје перцепција подршке након осамостаљивања од стране поузданих одраслих особа.

Препоруке за начине утицаја како би се побољшали исходи за младе су посебно истакнути и односе се на:

1. ране интервенције и подршку породици пре него што дође до ситуације да деца и млади морају бити извојени од родитеља;
2. обезбеђивање алтернативног старања које је доброг квалитета како би се компензовала негативна искуства и трауме издвајања код деце и младих на старању;
3. рад са младима на животној причи и стабилизовању идентитета;
4. пружање подршке младима како би изградили своје мреже подршке и осећали да су у сигурном окружењу;
5. обезбеђивање постепеног прелаза од заштите на старању до самосталности;
6. обезбеђивање континуиране подршке за младе којима је потребна, нарочито за младе за проблемима менталног здравља и који се суочавају са комбинованим сметњама.

Потребна су даља истраживања која би се бавила исходима, нарочито истраживања са експерименталним и квази-експерименталним дизајном. Кохерентне студије могу да обезбеде јасније разумевање ризика и протективних фактора за одређени временски период.

Последње поглавље докторске дисертације се односи на *ограничења студије*. Ауторка истиче концептуална и методолошка ограничења и истиче да ова ограничења говоре у прилог чињеници да су налази постојеће студије пионирски како из области

сагледавања положаја младих који се спремају за напуштање алтернативног старања, тако и из методолошких оквира оваквих студија.

5. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Допринос докторске дисертације је вишеструк и може се поделити на: друштвено-научни и апликативни.

Применом аналитичког и мултидисциплинарног приступа кандидаткиња систематизује постојећа знања у области алтернативног старања и сазнања о младима који су у процесу припреме за напуштање алтернативног старања, чиме доприноси бољем разумевању улоге и одговорности друштва у остваривању њихових људских права. Посебан допринос се огледа у чињеници да је значајан део резултата заснован на репрезентативним емпиријским истраживањима што је потпуно нов приступ у области истраживања младих који се осамосталјују са алтернативног старања у Србији. То несумњиво доприноси проширивању фонда научног сазнања у овој области, јер је њихов положај био пре свега парцијално и дескриптивно описиван у оквиру пилот истраживања и појединачних појеката организација цивилног друштва. При свему томе, изостајала је систематска анализа која би била базирана на факторима личности и окружења као и на идентификацији варијабли исхода спремности за осамостаљивање. Ово истраживање одређује докторску дисертацију као аутентичну, не само за праксу социјалног рада и социјалне политике већ и за праксу других, хуманистички орјентисаних научних дисциплина.

Кандидаткиња аргументовано и емпиријски повезује предмет истраживања са постављеним хипотезама и добијеним резултатима, који показују у којој мери истражени исходи спремности за еманципацију повезују психолошке карактеристике младих са системским утицајем који се односи на план еманципације и партиципацију младих у изради плана.

Рад доприноси употпуњавању недостајућих сазнања о самом процесу напуштања алтернативног старања у Србији, као и идентификацији узрока и особености његове недовољне применљивости. Услед тога, ова сазнања имају изузетне практичне импликације на дизајнирање новог система ванинституционалне заштите, односно редифинисање постојећег у складу са налазима истраживањима и формулисаним препорукама. Стога резултати ове докторске тезе могу бити основа за унапређивање праксе у правцу отклањања противуречности и успостављања одрживог система социјалне заштите који би омогућио остваривање једног од базичних циљева система алтернативног старања – успешну еманципацију младих.

На основу свега изложеног закључује се да докторска дисертација МА Анита Бургунд представља оригинални научно-истраживачки рад, који доприноси развоју теорије и праксе социјалног рада и социјалне политике.

6. ЗАКЉУЧАК

Докторска дисертација МА Аните Бургунд *„Утицај личних и срединских фактора на процес припреме младих за напуштање алтернативног старања“* пружа исцрпну анализу процеса припреме младих за напуштање алтернативног старања у Србији, претпоставки и препрека за њено спровођење, као и односа система социјалне заштите према младима који се спремају за осамостаљивање. Постављене хипотезе, циљеви, коришћене методе и резултати овог истраживања, доприносе унапређењу научних и стручних сазнања о алтернативном старању и процесима припреме младих за еманципацију са алтернативног старања у Србији. Апликативни карактер дисертације произилази из чињенице да она припада групи ретких емпиријских истраживања из ове области у социјалном раду у нашој земљи и региону, па и у већем делу Европе.

Предмет докторске дисертације МА Аните Бургунд је сложен и са становишта теорије и праксе социјалног рада недовољно испитан. Посебно значајан део је анализа процеса осамостаљивања са алтернативног старања након реформи социјалне заштите у погледу деинституционализације деце без родитељског старања. Налази добијени у овој дисертацији говоре и о квалитету старања након реформи система социјалне заштите за децу без родитељског старања. Осим тога, и реформа система социјалне заштите је усмерена као превазилажењу проблема наслеђених из претходног периода, који су се огледали у наглашеној пасивизацији корисника и високој стопи институционализације.

У складу са циљевима наше земље ка уважавању и унапређењу положаја младих који се осамостаљују са алтернативног старања, докторска теза Аните Бургунд доприноси употпуњавању недостајућих сазнања о процесу деинституционализације у Србији, као и идентификацији особености и узрока који успоравају овај процес.

Рад је заснован на комбиновању психолошке аргументације, коришћењу бројних релевантних научних извора, законских и подзаконских регулатива, као и емпиријског истраживања којим се испитује спремност младих за еманципацију у односу на психолошке и системске претпоставке.

Посебан део истраживања посвећен је идентификовању и анализи психолошких и срединских варијабли који доприносе осамостаљивању младих са алтернативног старања. Кандидаткиња је указала на основне проблеме са којима се суочавају младе особе које се спремају за осамостаљивање. Такође, идентификовала је разлике у процесу припреме младих на различитим типовима смештаја: сродничком, хранителјском и домском. Из ових разлога, докторска дисертација има и практичне импликације, идентификацијом профила младих који се спремају за осамостаљивање са алтернативног старања, али и препорукама за унапређење законодавног оквира, постојећих мера и услуга у заједници.

На основу свега изложеног Комисија је констатовала да је докторска дисертација МА Аните Бургунд под називом *„Утицај личних и срединских фактора на процес*

припреме младих за напуштање алтернативног старања“ у складу са одобреном пријавом дисертације, а предмет истраживања и сазнања изложена у оквиру докторске дисертације су актуелна, оригинална и посебно значајна са становишта теорије и праксе социјалног рада. Стога дисертација у целини доприноси научном сазнању и потврђује испољене способности кандидаткиње за бављење научно-истраживачким радом.

Имајући у виду саопштено, Комисија предлаже Наставно-научном већу Факултета политичких наука да прихвати извештај за оцену докторске дисертације МА Аните Бургунд *„Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања“* и формира комисију за јавну одбрану у истом саставу.

У Београду, 28.12.2016.

Чланови Комисије

Проф. др Тамара Цамоња Игњатовић, редовни професор, Факултет политичких наука у Београду

Доц. др Ивана Мухић, доцент на филозофском факултету у Новом Саду

Проф. др Невенка Жегарац, ментор, редовни професор, Факултет политичких наука у Београду